

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК: 94(477)«1775/1826»:929.7.036(438)

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-31-9-16>**Оксана Маркевич**

Житомирський державний університет імені Івана Франка

кандидат історичних наук (Україна)

e-mail: oksanamarkevich@ukr.netORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0457-8697>ResearcherID: <https://publons.com/researcher/2298809>

Варфоломій Гіжицький (1775 – 1826) – перший волинський губернатор польського походження

Анотація. Метою статті є аналіз діяльності В. К. Гіжицького на посаді волинського губернатора і висвітлення впроваджуваних ним нововведень. З'ясовуються його управлінські та особистісні якості. Описано взаємостосунки між верховною владою та місцевою шляхтою. **Методологія дослідження** ґрунтується на універсальних дослідницьких принципах історизму, наукової об'єктивності, системності, що дозволило проаналізувати основні етапи життя В. К. Гіжицького у залежності від політики у Правобережній Україні. **Наукова новизна** роботи полягає у визначенні того, що губернатор як вищий імперський чиновник здійснював не тільки свої прямі повноваження керівника місцевих органів влади, а й загальнодержавні завдання, зокрема інтеграція території до складу Російської імперії. Автором висвітлено спробу модернізації Канцелярії волинського губернатора, яку ініціював губернатор з метою покращення управління краєм. Створено об'єктивний соціально-професійний портрет волинського губернатора. **Висновки.** В. К. Гіжицький, перший губернатор Волині польського походження, був призначений для покращення відносин між верховною владою і польською шляхтою. Військова служба та управлінський досвід, отриманий на виборній посаді предводителя дворянства, стали перевагами при такому призначенні. Однак місцева еліта не охоче йшла на співпрацю з губернатором, навіть поляком, тому йому не вдалося реалізувати більшість першочергових управлінських завдань. Погіршували становище особливості характеру губернатора, що призводило до конфліктів з віце-губернаторами та губерньським предводителем дворянства. Це стало приводом проведення сенаторської ревізії. Доведено, що незважаючи на деякі виявлені порушення, імперську владу задовольнив досвід призначення губернатором місцевого уродженця, тож і наступним волинським губернатором став поляк.

Ключові слова: Волинська губернія, губернатор, предводитель дворянства, шляхта.

Постановка проблеми. Формування кадрового складу службовців – ключове питання державного управління у всі історичні періоди. Наукового осмислення потребує кадрова політика Російської імперії з її регіональним виміром управління, вираженим підходом до окраїнних територій, у яких чиновники найвищого рівня виконували не лише формальні, визначені законодавством обов'язки, а діяли як політичний інструмент для забезпечення і утвердження імперської присутності.

Волинська губернія вважалася складним для управління регіоном. Інститут губернатора потребував значної модернізації, аби бути здатним рахуватися з відмінностями краю, що полягали у близькості державного кордону, строкатому соціально-етнічному складі населення, а також поведінкою шляхти. До того ж начальникам губерній ввірялось виконання додаткових завдань: якнайшвидше переведення безземельної шляхти у непривілейований стан, розселення євреїв, регулювання їх зайнятості, контроль за перетином кордону тощо. Саме тому підбір чиновників, особливо губернаторів, мав свої особливості.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Дослідження управління територіями через призму діяльності чиновників найвищого рівня – підхід, що активно розробляється українськими вченими [Шандра, 2007; Коляда, 2018]. Постає В. К. Гіжицького фрагментарно висвітлювалася в контексті подій 1814 – 1816 рр., а саме конфлікту між губернатором М. І. Комбурлеєм та волинською шляхтою, що в історіографії дістав назву «Волинської революції» [Бовуа, 2011 : 214]. Внаслідок політичних інтриг вдалося усунути найвпливовішого урядовця першої третини XIX століття, і вперше домогтися призначення на цю посаду місцевого уродженця.

Бовуа Д. відзначив особливе становище Волині в межах Правобережної України, яке проявилось у налагодженні діалогу між верховною владою і шляхтою. В результаті поляки домоглися не тільки зайняти ключові губернські посади, а й відновили виборність справників, отримали дозвіл залучати на службу осіб, які не довели шляхетного походження, сповільнити темпи декласації безземельної шляхти тощо. Однак, як би не розцінювалися ці кроки верховної влади (милість, діалог, наївність), вони мали на меті інтеграцію польської шляхти в Російську імперію [Бовуа, 2007 : 189-200]. Цієї ж думки дотримується Ю. М. Поліщук, який, аналізуючи імперське законодавство, визначив основні управлінські заходи для переведення переважної більшості польської шляхти у податні стани та залучення на територію Правобережжя російських чиновників [Поліщук, 2018 : 168]. Однак дослідники не вдавалися до висвітлення діяльності Варфоломія Гіжицького як губернатора Волині.

Суперечливу оцінку постаті дають джерела особового походження – листи та спогади сучасників. У мемуарах поляків, проаналізованих В. В. Єршовим, Варфоломій Гіжицький виступає активним патріотом, благодійником, справедливим чиновником і шляхетною людиною [Єршов, 2008 : 484]. Оцінка ця пов'язана з тим, що автори Є. Івановський та Є. Фелінська добре знали і товаришували з родиною Гіжицьких. Натомість ще один поляк, Г. Олізар, маючи особисту образу, дає негативну характеристику, вказує на нестримний характер, перевищення повноважень [Копилов, 1893 : 35]. Найгіршу оцінку діяльності губернатора отримав від російських урядовців, які охарактеризували його як запальну, необачну, заздрісну особистість, яка не мала належного авторитету у дворян, не розумілася на російському законодавстві [Волконський, 1901 : 395]. У листах надвірного радника М. Опітова, В. Гіжицький виступає як інструмент інтриг А. Ілінського, направлених проти М. Комбурлея та всієї імперської влади [Опітов, 1883 : 350].

Більш стриману характеристику з описом конкретних заходів на посаді губернатора дає Я. Д. Охотський, мемуари якого видрукував Ю. І. Крашевський. За словами автора, досягнувши військових успіхів, об'єднуючи риси хоробрості і рішучості, безкорисливості і справедливості, В. К. Гіжицькому не вистачало тактовності і стриманості, то ж він був не на своєму місці і не зумів реалізуватися на високій посаді [Охотський, 1874 : 98]. Така суперечлива характеристика у сукупності з тривалим перебуванням на займаній посаді вимагає детального висвітлення діяльності одного з найсупечливіших волинських губернаторів, В. К. Гіжицького, з'ясування взаємостосунків з місцевою шляхтою, як сприймався польською елітою поляк-губернатор, оцінка його діяльності верховною владою і чи вплинуло таке призначення на становище Волині у складі Російської імперії.

Метою статті є аналіз діяльності Варфоломія Каєтановича Гіжицького (1775 – 1826) на посаді волинського губернатора, висвітлення впроваджуваних ним нововведень, з'ясування його управлінських та особистісних якостей, а також мотивів призначення на цю посаду поляка, вперше за російської присутності в краю.

Виклад основного матеріалу. Варфоломій Гіжицький нащадок старовинного польського шляхетського роду герба Гоздава. Батько його, Каєтан, був одружений на Катерині Раковській та обіймав у Речі Посполитій посади хорунжого спочатку Житомирського, а потім Київського. Родинний маєток Молочки знаходився на Волині. Майбутній губернатор отримав відповідну його походженню освіту – закінчив піярський пансіон у Варшаві та оволодів багатьма іноземними мовами. Військова кар'єра розпочалася під керівництвом Ю. Понятовського ротмістром кавалерії, але швидко отримав чин полковника за успішні дії проти російських військ при Зеленцях 1792 р. Після приєднання Станіслава Августа до Торговицької конфедерації покинув армію і повернувся у Молочки [Чулков, 1916 : 175]. Надвірний радник М. Опітов докоряв, що зміна політичних поглядів сталася тому, що В. Гіжицький швидко зрозумів, що подальший розподіл Речі Посполитої був неминучим і кинувся рятувати родинні маєтності [Опітов, 1883 : 350].

За час його перебування у Молочках стався конфлікт з православними священиками, яких, як описано в історіографії, «запрягали в плуг і мучили різними способами» [Бовуа, 2007 : 195]. Після широкого розголосу, аби врятувати маєтки, які вже були арештовані, В. Гіжицький просив протекції П. Румянцева. Останній звернувся особисто до Катерини II, прохаючи помилування, а не правосуддя, тим самим майбутній губернатор визнавав свою провину. Імператриця не відмовила генерал-фельдмаршалу і справу таким чином було залагоджено [Охотський, 1874 : 57]. Варфоломій Каєтанович, натомість, вступив на російську військову службу в званні підполковника, а 21 листопада 1797 р. отримав чин полковника і прийняв командування гусарським полком Боура, що дислокувався в Грузії; згодом був виведений на Кавказьку прикордонну лінію. Військова кар'єра до пори складалася вдало, оскільки 9 вересня 1798 р. він був підвищений до генерал-майора, успішно інспектував кавалерійські полки. Однак розгнівив імператора Павла I і в листопаді 1799 р. був відсторонений від служби [Чулков, 1916 : 175].

Варфоломій Кастанович повернувся на Волинь, де вже відчувався особливий статус, пов'язаний з новим баченням Павла І приєднаних територій, а саме «губерній на особливих правах і привілеях...». Було збережено польське судочинство, польська мова в діловодстві, назви попередніх чинів. Це вплинуло на взаємини шляхти і адміністрації. У спогадах Я. Охотський описує конфлікт Варфоломія Гіжицького і тодішнього волинського губернатора К. І. Глазенапа. Під час бенкету, влаштованому А. Ілінським у містечку Романові, В. К. Гіжицький при численних гостях ударив губернатора бокалом по голові. Конфлікт вдалося швидко залагодити, однак ця обставина змусила верховну владу змінити неавторитетного губернатора. В. Гіжицький доводив свою лояльність, вступивши на військову службу 8 грудня 1800 р. [Охотський, 1874 : 63].

Подальші військові звершення тісно пов'язані з війною проти Наполеона. За проявлену хоробрість під Аустерліцем та у зв'язку з пораненням, він отримав перший російський орден Св. Володимира 3 ст. Під час повернення в імперію командував кавалерійською колоною, а 1806 р. отримав у командування бригаду з Харківського та Чернігівського драгунських полків та Охтирського гусарського.

30 листопада 1806 р. було оголошено новий збір земського ополчення і В. Гіжицький за власний кошт спорядив дванадцять вершників і просив зарахувати їх у свій полк, незважаючи на те, що дія указу не розповсюджувалася на Волинь. Майбутній губернатор особливо відзначився під час командування передовими загонами І. М. Ессена, а під час військової операції при Шумові тріумфально знищив два ворожі ескадрони. Це був «зірковий час» Варфоломія Кастановича, він отримував найвищу похвалу за свою діяльність від військового командування, а ввірені йому полки перебували у зразковому стані. Коли ж військові дії розпочалися на колишніх польських територіях, аби не виступати проти своїх земляків, він прохав про переведення у Молдову. 17 лютого 1808 р. був звільнений від служби [Чулков, 1916 : 176].

Події 1812 р. застали В. К. Гіжицького на Волині¹. Ініційована тодішнім волинським губернатором М. І. Комбурлеєм активна конфіскація маєтків шляхти, запідозрених у співпраці з Наполеоном і навіть тих, які виїздили без дозволу за кордон, змусили поляків шукати способів протидії губернському начальству. Захисником інтересів земляків став В. К. Гіжицький. Він швидко заручився підтримкою шляхти, а завдяки військовим заслугам мав беззаперечний авторитет у верховній владі, яким скористався у боротьбі проти М. І. Комбурлея. Вже 18 січня 1814 р. В. К. Гіжицький був обраний волинським губернським предводителем дворянства (губернським маршалком).

Домогтися відставки сенатора М. І. Комбурлея, який управляв краєм на правах генерал-губернатора, було справою не з простих. Лише завдяки тому, що польські магнати зуміли подати скаргу на дії губернатора особисто Олександрю І, сприяло її розгляду. У ній зазначалося, що дворянські маєтки Волинської губернії обтяжені надмірними податками, військовими повинностями, зловживанням чиновників, налякані погрозами і помстою начальства. І хоча була призначена сенаторська ревізія, центральна влада залишалася на боці начальника краю і надіслала йому копію цієї скарги з вимогою створити у Радзивиліві слідчу комісію, якій шляхта могла подавати скарги на чиновників. Однак жодних дій стосовно оскаржень вона так і не здійснила, тож невдоволення лише зростало [Середонин, 1902 : 440].

Організована ревізія Ф. Ф. Сіверса пройшла в два етапи. Спочатку відбувся огляд присутствених місць губернії, який не виявив незаконних дій збоку губернатора чи значних зловживань російських чиновників. У листі від 24 травня 1815 р. сенатор Ф. Ф. Сіверс писав імператору, що його приємно здивував побачений порядок у діяльності адміністративних установ, а конфлікт М. І. Комбурлея з волинським шляхетством стався тому, що той висловився про нелояльність їх престолу. Це змусило В. К. Гіжицького змінити тактику дій. Він, користуючись посадою предводителя дворянства, їздив від повіту до повіту, агітуючи скаржитись на протиправні дії особисто сенатору. У кожному повітовому центрі було організовано урочистості, де Ф. Ф. Сіверс вислуховував шляхтичів. Під час цих подорожей сенатор і польський шляхтич налагодили стосунки, що в подальшому відобразиться на підтримці дій останнього з боку Сенату [Опитов, 1883 : 815].

Масла у вогонь додавали донесення графа О. Ф. Ланжерона про значну контрабанду з Волинської губернії та конфлікт губернатора і графа Булгарі – начальника Радзивилівського митного округу, що змусили розглянути зв'язок вищого губернського керівництва з контрабандою. Було доведено зловживання губернатора, зокрема, участь його у контрабандній торгівлі, розповсюдженні фальшивих асигнацій, зв'язок багатьох чиновників з

¹ Дослідники, які прямо посилаються на формулярний список В. К. Гіжицького та інші джерела нічого не говорять про його військову участь під час війни 1812 р. [Чулков, 1916 : 176; Бовуа, 2011 : 161]. Швидше за все після відставки 1808 р. він перебував на Волині [Охотський, 1874 : 70].

.....
контрабандистами. 23 грудня 1815 р. М. І. Комбурлея було звільнено з посади губернатора і передано під суд Сенату [Середонин, 1902 : 439–441].

Після виявлених зловживань верховна влада роздумувала над кандидатурою волинського губернатора, щоб відновити відносини між шляхтою і адміністрацією. 14 березня 1816 р. Олександр І призначив губернатором колишнього губернського маршалка В. К. Гіжицького [Чулков, 1916 : 176]. Ще однією перевагою при такому виборі відіграла тривала військова служба в імператорській армії, яка високо цінувалася верховною владою [Hassell, 1970 : 294] (а в цьому випадку ще й служила гарантією благонадійності). Вперше з часу захоплення територій цю посаду обіймав місцевий уродженець. Чи вплинуло це на відносини чиновника з волинською шляхтою та імперською владою? Певно що так, оскільки губернатор за колом своїх обов'язків виразник інтересів держави, а не місцевої еліти.

Від новопризначеного чиновника вимагалось не поступатися інтересами верховної влади, а значить приймати непопулярні, а часто і невідгідні для шляхти рішення. Такими складними для виконання обов'язками були участь у ревізії військ, забезпеченні їх квартирами, дровами, соломом [ДАЖО. Ф. 9. Оп.1дод. Спр.37. Арк. 84]. Губернатор особисто слідкував за відбуванням постойв, проведенням торгів на постачання продуктів для військових частин, оскільки верховна влада прискіпливо контролювала цю ділянку, адже йшлося про інтерес держави. Вже 1817 р. В. К. Гіжицький отримав попередження за те, що ціни на основні товари для армії тут були вищі, ніж у інших правобережних губерніях, від чого значно втрачала імперська скарбниця [Дубровин, 1892 : 136].

Новопризначений губернатор не зміг втілити наміри верховної влади під час декласації безземельної шляхти, що було пов'язано із зростанням числа платників податків, а значить збільшенням державних надходжень. Начальник краю лише констатував у річних звітах, що у Волинській губернії проживає 44 657 безземельних шляхтичів, що, за підрахунками Д. Бовуа, становило 8,24% від загальної чисельності населення, тоді як у внутрішніх губерніях імперії цей показник сягав не більше 1% [Бовуа, 2011 : 161].

Найактивнішим губернатор В. К. Гіжицький був у формуванні кадрового складу службовців, обираючи чиновників з найближчого оточення, чим налаштовував шляхту проти себе. Найперше це стосується віце губернаторів, які за сумісництвом виконували обов'язки голови казенної палати, а отже, завідували всіма фінансами губернії. Надмірна їх самостійність не влаштовувала В. К. Гіжицького, який вимагав повного узгодження дій. Віце губернатор К. С. Снарський був фаворитом губернатора і саме за його бажанням призначений. Перебуваючи на губернських посадах, їх дружні взаємовідносини зберегти не вдалося. Дійшло навіть до дуелі з командиром бригади в Новоград-Волинську – С. Г. Волконським, який захищав честь голови казенної палати [Волконский, 1901 : 403]. У результаті постраждав лише К. С. Снарський, який змушений був залишити посаду. Хоча покарання заслуговував і В. К. Гіжицький, його врятував організований розкішний прийом на честь приїзду Олександра І 1816 р. в Житомир. Місцевим дворянам це обійшлося в 3 386 руб. сріблом і 45 400 руб. асигнаціями [ЦДІАК України. Ф. 442. Оп.67. Спр.87. Арк. 4-7 зв.]. Окрім розкішного святкового убранства зали та дорогого застілля, Олександр І був задоволений організацією переїздів у межах губернії, що стосувалося зміни кінного упряжу для численної свити імператора, але, найголовніше, проявом благонадійності шляхетства. Тож коли по від'їзді надійшла звістка про дуель, імператор помилював всіх її учасників [Охотський, 1874 : 85].

Новим віце губернатором, також за клопотанням В. К. Гіжицького, був призначений граф Ф. А. Плятер. Його відносини з губернатором будувалися по тому ж сценарію: початкова дружба переросла у відкрите протистояння [Копилов, 1893 : 22]. Незважаючи на те, що авторитет Ф. А. Плятера був вищий, ніж начальника губернії, завдяки сприянню сенатора Ф. Ф. Сіверса, 30 грудня 1820 р. його було звільнено з посади віце губернатора з досить красномовним формулюванням: «щоб надалі нікуди не призначати за невиконання службових повноважень» [ДАЖО. Ф. 9. Оп.1дод. Спр.45. Арк. 67].

В. К. Гіжицький втручався і у місцеві вибори, погоджуючи осіб, які подавали свою кандидатуру на посаду предводителя дворянства. Широкого розголосу набув його конфлікт з Г. Олізаром. Граф у особистій зустрічі домовився про протекцію губернатора у разі свого обрання, але останній порушив обіцянку. Згідно імперського законодавства на дворянських зібраннях губернії з числа повітових предводителів дворянство обирало двох кандидатів на посаду губернського й повідомляло про свій вибір губернатору. Останній обирав з двох кандидатів, а остаточне рішення приймав міністр внутрішніх справ та імператор. Цю посаду не обов'язково обіймала особа, яка отримала більшу підтримку на виборах, а той, хто, на думку начальника губернії, відповідав вимогам [Учреждение, 1775 : 229–304]. Тож формально В. К. Гіжицький не порушив законодавство, коли відмовив у затвердженні Г. Олізара, хоч той набрав більшу кількість куль, а віддав перевагу графу В. О. Ледуховському. У спогадах Я. Д. Охотський зазначає, що губернатор прогадав з вибором, не тільки налаштувавши проти

себе прихильників Г. Олізара, а ще й призначив В. О. Ледуховського, відомого своїм шляхетським гонором, амбітністю, а також небажанням узгоджувати свої дії з губернатором [Охотський, 1874 : 94].

Суперечності між губернатором та предводителем дворянства розгорнулися під час модернізації Канцелярії начальника губернії з метою підвищення її ефективності. В. К. Гіжицький звернувся в Сенат з проханням дозволити використовувати службовців з інших присутствених місць, яких обирала шляхта на дворянських зібраннях, і отримав схвалення [Середонин, 1902 : 287]. Місцеві суди відмовились віддавати «своїх» службовців. Губернатору нічого іншого не залишалося як залучити на службу безземельну шляхту, але запевнив, що держава не витратитиме на таку модернізацію казенних коштів. Сенат і тоді дав дозвіл, не вдаючись у деталізацію фінансового питання [Бовуа, 2011 : 220]. В. К. Гіжицький на оплату жалування ввів спеціальний податок: Головний суд виділяв 500 руб., повітові – по 300 руб., магістрати: Житомирський, Кременецький, Новоград-Волинський – по 1 000 руб., Овручський – 400 руб., Луцький, Володимирський – по 550 руб., Ковельський – 500 руб., Дубенський – 400 руб., асигнаціями [ДАЖО. Ф 9. Оп.1дод. Спр.37. Арк.46]. Шляхта виступила проти такого нововведення, а губернатор зі свого боку погрожував оприлюднити розміри державних недоплат. В. О. Ледуховський як губернський предводитель звернувся з протестом до міністра внутрішніх справ і домігся найвищого розгляду справи. Також додавалося, що губернатор часто викликає повітових маршалків (предводителів дворянства) і земських справників з вимогою особисто доповідати про стан справ, чим відволікає від безпосередніх обов'язків. Комітет міністрів звернувся до В. К. Гіжицького за поясненням [Бовуа, 2007 : 201].

Губернатор виправдовувався тим, що мав право викликати справників і маршалків для роз'яснення у справах з метою оперативного їх вирішення і не бачив у цьому перевищення повноважень. Щодо додаткових коштів із зібрання, то Сенат і колишній міністр поліції граф С. К. В'язьмітінов дозволили йому залучати для канцелярії губернатора службовців з інших присутствених місць, оскільки ті відмовились від виконання – з ними було погоджено про збір додаткових коштів на жалування урядовцям. Комітет міністрів не задовольнило таке роз'яснення і губернатор 29 жовтня 1821 р. отримав догану [Середонин, 1902 : 288].

Загострило посадове протистояння губернатора і губернського предводителя особиста неприязнь. В. О. Ледуховський висловився про низьке походження В. К. Гіжицького, авторитет якому, начебто, забезпечив шлюб з графінею Л. Ілінською, натомість хизуючись своїм графським титулом [Охотський, 1874 : 94, 103]. У відповідь губернатор не гребував службовим становищем, аби зашкодити невинному предводителю. Домігся аби квартиру в Житомирі, в якій тимчасово мешкав В. О. Ледуховський з дружиною, віддали корпусному командирі генералу Роту. Незважаючи на те, що з останнім було узгоджено співмешкання, губернатор не зупинився, поки предводитель остаточно не виселився. Дійшло до того, що Варфоломій Каєтанович виставив навколо будинку солдат, які протягом семи днів били барабан і погрожували спалити речі графа. Міністру внутрішніх справ довелося розглядати і цю скаргу предводителя і знову було визнано поведінку губернатора негідною посади, а остаточне рішення мав прийняти Сенат [Середонин, 1902 : 287–288].

Взаємні скарги чиновників-поляків, а також конфлікт з начальником митного округу графом Булгарі стали приводом проведення чергової сенаторської ревізії. На цей раз Волинську губернію інспектував сенатор Баранов, а детальна увага була звернена на солідну казенну недоплату. Під час перевірки було з'ясовано, що губернське правління це першочергове завдання перекинуло на повітові управління, не дотримуючись жодного визначеного плану збору. Найбільше обурило сенатора, що винуватців таких фінансових проступків не було належним чином покарано. За такі дії влада мала штрафувати і судити горе-чиновників, натомість обмежувалися лише формальним осудом. Також сенатор виявив вісім нерозглянутих справ про відстоювання права на особисту свободу від поміщиків. Справи ці мали з'ясовуватися насамперед, натомість вони без жодних слідчих дій були здані в архів [Середонин, 1902 : 444].

Губернатор, не чекаючи результату ревізії, подав у відставку у зв'язку з незадовільним станом здоров'я, а Комітет міністрів визнав значні порушення та «бездіяльність влади». 15 березня 1825 р. вийшов указ про звільнення В. К. Гіжицького [Чулков, 1916 : 176]. Верховна влада взяла до уваги досвід призначення губернатора-поляка і новим губернатором став М. Ф. Бутовт-Анджейковича – поляк, з дворян Гродненської губернії.

Навіть після відставки політичні інтриги не полишали В. К. Гіжицького, який залишився жити у своєму маєтку на Волині. З приїздом у Волинську губернію М. Ф. Бутовт-Анджейкович був втягнутий у коло інтриг, спрямоване проти колишнього губернатора, що не дозволило йому триматися нейтралітету під час вирішення губернських конфліктів. Суперечності мали всі шанси перерости у двовладдя, якби не раптова смерть В. К. Гіжицького 25 квітня 1826 р., а губернією ще досить довго ширились чутки про самогубство одіозного правителя [Охотський, 1874 : 102–103].

Висновки. Долаючи протиріччя між російською адміністрацією і місцевою шляхтою, імперська влада вдалася до неапробованого раніше політичного експерименту – призначення на найвищу посаду у Волинській губернії поляка, місцевого уродженця. Вибір зупинився на військовому, колишньому предводителю дворянства, В. К. Гіжицькому, який очолював шляхетську опозицію в час її найбільшої активності. Такий чиновник, на думку влади, міг кардинально змінити політичну обстановку, налагодити діалог верховної влади і шляхти, а у подальшому, навіть, посилити імперську присутність. А втім, польська еліта не надто охоче йшла на співпрацю, навіть з губернатором-поляком, тому багато управлінських заходів не вдалося реалізувати. Погіршував становище запальний характер губернатора. Верховній владі надходили численні скарги на його протиправні дії від чиновників різних відомств і виборних посадовців. Попри загострення суперечностей владу цілком улаштовував хід справ у губернії, що відобразилося на досить тривалому, як для Волині, восьмирічному перебуванні на посаді. Взаємні скарги губернських чиновників-поляків не давали підстав створити серйозну опозицію верховній владі. Тож і наступним волинським губернатором було призначено поляка М. Ф. Бутовт-Андржейковича.

Подяка. Висловлюємо щирю подяку працівникам архівів (ДАЖО, ЦДІАК України м. Київ) за збереження цінних і унікальних джерел, підказки у їх пошуку та інтерпретації, без яких в принципі не можливе історичне дослідження. Шандрі В. С., яка свого часу зацікавила напрямком дослідження, який ставить все нові завдання. Редакторам Наукових записок ВДПУ імені Михайла Коцюбинського за висловлені доцільні зауваження, які вказали на шляхи поліпшення роботи.

Фінансування. Стаття публікується зусиллями автора з метою висвітлення маловідомих сторінок історії України XIX ст., Волині-Житомирщини без залучення грантових коштів.

Джерела та література:

- Hassell, J.** (1970) Implementation of the Russian Table of Ranks During the Eighteenth Century. *Slavic Review*, Vol. 29. Issue. 2. 283–295. DOI: <https://doi.org/10.2307/2493378>.
- Бовуа, Д.** (2011). *Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793-1914)*. (М. Крисань ред. пер.). Москва: Новое литературное обозрение, 1008 с.
- Бовуа, Д.** (2007). *Російська влада і польська шляхта в Україні 1793–1830 рр.* (З. Борисюк пер.). Львів: Кальварія, 294 с.
- Волконский, М. С.** (изд. князя). (1901). *Записки Сергея Григорьевича Волконского (декабриста)*. Санкт-Петербург: Синодальная типография, 546 с.
- ДАЖО** – Державний архів Житомирської області
- Дубровин, Н.** (ред.). (1892). *Сборник исторических материалов извлеченных из Архива I отделения собственной Е. И. В канцелярии*. Вып. 5. Санкт-Петербург, 524 с.
- Єршов, В.** (2008). *Польська література Волині доби романтизму: генеологія мемуаристичності*. Житомир: Полісся, 624 с.
- Коляда, І.** (2018). Волинський та київський цивільний губернатор Ф. Трепов (молодший) (1854-1938): спроба соціально-політичного портрета. *Модернізаційні процеси на Волині в XIX – на початку XX століття: збірник наукових праць*, 84–93.
- Копылов, А.** (1893). Мемуары графа Олизара. *Русский вестник*, Т. 227, 3–41.
- Опытов, М.** (1883). Волинская революция первой четверти XIX столетия (Письма надворного советника Опытова к графине Старожиловой). *Киевская старина*, 5, 121–144; 319–365; 774–828.
- Охотский, Я.** (1874). *Рассказы о польской старине: записки XVIII века Яна Дуклана Охотского с рукописей, после него оставшихся, переписанные и изданные И. Крашевским*. Санкт-Петербург. Т. 2. 319 с.
- Поліщук, Ю. М.** (2018). «Польське питання» в політиці російського царизму на Правобережжі України (кінець XVIII – середина XIX ст.). *Інтермарум: історія, політика, культура*, 5, 168–182. DOI:10.33287/101811.
- Середонин, С. М.** (1902). *Исторический обзор деятельности Комитета министров. Комитет министров в царствование Императора Александра I (1802 г. Сентября 8 – 1825 г. Ноября 19)*. Санкт-Петербург : изд. Канцелярии комитета министров. 607 с.
- Учреждение о губерниях.** 1775. *Ноября 7*. Полное собрание законов Российской империи, Санкт-Петербург, собрание 1-е, т. 20, №14392. С. 229–304.
- ЦДІАК України** – Центральний державний історичний архів України, м. Київ.
- Чулков, Н.** (1916). Гіжицький Варфоломей Каєтанович. *Русский биографический словарь*. Т. 5: Герберский – Гогенлоэ, 175–176.
- Шандра, В.** (2007). Рецензія на Бобкова О.М. А.Я.Фабр: Портрет адміністратора на фоні епохи. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* (14), 350–354.

Оксана МаркевичЖитомирський державний університет імені Івана Франко
кандидат історических наук (Україна)**Варфоломей Гижицкий (1775 – 1826) – первый волынский губернатор польского происхождения**

Аннотация. Целью статьи является анализ деятельности В. К. Гижицкого на посту волынского губернатора. Характеризируются его управленческие и личностные качества, а также инициированные им нововведения. Описано взаимоотношение верховной власти с местной элитой. **Методология исследования** основана на общенаучных принципах историзма, научной объективности, систематичности, что позволило анализировать основные жизненные периоды В. К. Гижицкого во взаимосвязи с политикой на Правобережной Украине. **Научная новизна** работы заключается в определении того, что губернатор как высший государственный деятель исполнял не только свои прямые обязанности главы местных органов власти, а также общегосударственные задания, конкретно – интеграция новоприобретенных территорий в состав Российской империи. Автором изложено попытку модернизации Канцелярии волынского губернатора, которую инициировал губернатор с целью улучшения управления территорией. Создан объективный социально-управленческий портрет волынского губернатора. **Выводы.** В. К. Гижицкий, первый губернатор Волыни польского происхождения, назначен для улучшения взаимоотношений между верховной властью и польской шляхтой. Военная служба и управленческий опыт, полученный на избирательной должности губернского предводителя дворянства, послужили преимуществами при назначении. Однако местная элита не спешила сотрудничать с губернатором, даже поляком, поэтому он не смог решить большинство первостепенных управленческих заданий. Усугубили ситуацию особенности характера губернатора, что стало причиной конфликтов с вице-губернаторами и губерньским предводителем дворянства и послужило поводом провидения сенаторской ревизии. Определено, что, не смотря на обнаруженные нарушения, имперская власть удовлетворительно оценила опыт назначения на эту должность местного уроженца, поэтому следующим волыньским губернатором тоже стал поляк.

Ключевые слова: Волыньская губерния, губернатор, предводитель дворянства, шляхта.

Oksana Markevych Zhytomyr Ivan Franko State University
PhD (History) (Ukraine)**Bartholomew Gizycki (1775 – 1826) – the first Volyn governor of Polish descent**

Abstract. The purpose of the article is analyzed the activities of V. K. Gizycki as a governor of Volyn and describes the innovations introduced by him. The article also defines his managerial and personal qualities. The mutual relations between the supreme power and the local elite are described. **The methodology of the research** is based on universal research principles of historicism, scientific objectivity, systematicity, which allowed analyzing the main stages of life V. K. Gizycki depending on politics in Right-Bank Ukraine. **Scientific novelty** of the work is that determined that a governor as an imperial top-ranking office exercised not only his direct authorities, being at the head of the official bodies of power and also solved nation-wide problems as an integration this territory into the Russian Empire. It is described by the author an attempt to modernize an administrative Support office of Volyn civil governor, which was initiated by the governor for the increase of the level of management. The objectively social and professional description of a Volyn governor is created. **Conclusions.** V. K. Gizycki – the first Volyn governor of Polish descent was appointed for the improvement of mutual relations between the supreme power and the Polish gentry. A Military service and a management experience, which was obtained being appointed to the leader of nobility, were considered as advantages for the appointing. But the local elite did not cooperate with a governor, even Polish, so he can't solved a lot of priority administrative tasks. The personal qualities of a governor made it worse, because there were large conflicts with vice-governors and the leader of nobility. It served as an occasion to a senatorial audit. Despite of some violations, Imperial Power positively evaluated that experience, because the Polish became the next governor of Volyn.

Key words: governor, Volyn province, the leader of nobility, gentry

References:

- Bovua, D.** (2011). *Gordiev uzel Rossiyskoy imperii: Vlast', shlyakhta i narod na Pravoberezhnoy Ukraine (1793 – 1914)*. [The Gordian knot of the Russian Empire: Power, the Polish gentry and people in the Right-Bank Ukraine (1793 – 1914)] (M. Krisan', Trans.). Moskva: Novoe Literaturnoe Obozrenie, 1008 s. [in Russian].
- Bovua, D.** (2007). *Rosijsjka vlada i poljsjka shlyakhta v Ukrajini 1793 – 1830 rr.* [The Russian authorities and the Polish nobility in Ukraine 1793 – 1830 rr.] (Z. Borysjuk, Trans.). Ljviv: Kaljvarija, 294 s. [in Ukrainian].
- CDIAK Ukrajiny** – Centralnyj derzhavnyj istorychnyj arkhiv Ukrajiny, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv]. [in Ukrainian].
- Chulkov, N.** (1916). *Gizhitskiy, Varfolomey Kaetanovich* [Gizycki, Bartholomew Kaetanovich]. *Russkiy biograficheskiy slovar'*. T. 5: Gerberskiy – Gogenloe, 175–176. [in Russian].
- DAZhO** – Derzhavnyj arkhiv Zhytomyrskoji oblasti. [State Archives of Zhytomyr Region]. [in Ukrainian].
- Dubrovyn, N.** (red). (1892). *Sbornik istoricheskikh materialov izvlechennykh iz Arkhiva I otdeleniya sobstvennoy Ye. I. V kantselyarii* [The collection of history materials extracted from the Archive of 1st Branch H. I. M. Own Chancery]. Vyp. 5. Sankt-Peterburg, 524 s. [in Russian].
- Hassell, J.** (1970) Implementation of the Russian Table of Ranks During the Eighteenth Century. *Slavic Review*, Vol. 29. Issue.2. 283–295. DOI: <https://doi.org/10.2307/2493378>. [in English].
- Jershov, V.** (2008). *Poljsjka literatura Volyni doby romantyzmu: gheneologhija memuarystychnosti* [Polish literature of Volhynia in the Romantic Period: genealogy of memoirism]. Zhytomyr: Polissja, 624 s. [in Ukrainian].
- Koljada, I.** (2018). Volynskij ta kyjivskij cyvilnyj ghubernator F. Trepov (molodshyj) (1854–1938): sprobа socialjno-politychnogho portreta [Volyn and Kyiv civil governor F. Trepov (younger) (1854–1938): an attempt of social and political description]. *Modernizacijni procesy na Volyni v XIX – na pochatku XX stolittja: zbirnyk naukovykh pracj – Modernization process in Volyn in the XIX – early XX century: collection of scientific papers*, 84–93. [in Ukrainian].
- Kopylov, A.** (1893). *Memuary grafa Olizara* [Memoirs of Graph Olyzer]. *Russkiy vestnik – Russian herald*, T.227, S. 3–41. [in Russian].
- Okhotskiy, Ya.** (1874). *Rasskazy o polskoy starine: zapiski XVIII veka Yana Duklana Okhotskogo z rukopisey, posle nego ostavshikhsya, pereisannyye i izdannyye I. Krashevskim* [Stories about Polish old time: notes of the 18th century of Yan Duclan Okhotskiy from manuscripts, remained after him, rewritten and published by I. Krashevskim]. Sankt-Peterburg. t. 2. 319 s. [in Russian].
- Opytov, M.** (1883). *Volynskaya revolyutsiya pervoy chetverti XIX stoletiya (Pisma nadvornogo sovetnika Opytova k grafine Starozhilovoy)* [Volyn revolution of the first quarter of the 19th century. (Letters of the Court Councilor to Princess Starozhylovoj)]. *Kievskaya starina – Kievan antiquities*, 5, 121–144; 319–365; 774–828. [in Russian].
- Polishhuk, Ju. M.** (2018). «Poljsjke pytannja» v polityci rosijskogho caryzmu na Pravoberezhzhi Ukrajiny (kinecj XVIII – seredyna XIX st.). [The «Polish question» in the Politics of Russian Tsarism on the Right-Bank of Ukraine (late 18th – middle 19th cc.)]. *Intermarum: istorija, polityka, kuljtura – Intermarum: history, policy, culture*, 5, 168–182. DOI:10.33287/101811. [in Ukrainian].
- Seredonin, S. M.** (1902). *Istoricheskiy obzor deyatelnosti Komiteta ministrov. Komitet ministrov v tsarstvovanie Imperatora Aleksandra I (1802 g. Sentyabrya 8 – 1825 g. Noyabrya 19)* [The History review of the Ministers Committee activities. The Committee of Ministers in reign Aleksandra I (1802, September 8 – 1825, November 19)]. Sankt-Peterburg: izd. Kantselyarii komiteta ministrov. 607 s. [in Russian].
- Shandra, V.** (2007). Recenzija na Bobkova O. M. A. Ya Fabr: Portret administratora na foni epokhy. [Review of Bobkova O. M. A. Ya. Faber: Portrait of Administrator on the Background of Epoch]. *Problemy istorii Ukraïni XIX – pochatku XX st. – Problems of the history of Ukraine of XIX – beginning XX cc.*, (14), 350–354. [in Ukrainian].
- Uchrezhdeniya o huberniyakh. 1775. Nojabrya 7.** [Institutions about the opovinces. 1775. November 7] in «Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoi imperiiy». Sankt-Peterburg, sobranie 1e, t. 20, №14 392, s. 229–304. [in Russian].
- Volkonskiy, M. S.** (izd. knyazya). (1901). *Zapiski Sergeya Grigorevicha Volkonskogo (Dekabrista)* [Notes of Sergei Grigorievich Volkonsky (Decembrist)]. Sankt-Peterburg: Sinodal'naya tipografiya, 546 s. [in Russian].

Статтю надіслано до редколегії 07.01.2020 р.
Статтю рекомендовано до друку 16.02.2020 р.